

Kremna'dan İki Kandil Kalıbı Üzerine Gözlemler

Hüseyin METİN*

ÖZET

Türkiye'nin güneybatısındaki Kremna, Toros Dağları'nın yüksek kesimlerine konumlanan Pisidia'daki göz kamaştırıcı kentlerden birisidir. Strabon Kremna'nın Galatia kralı Amyntas tarafından zapt edildiğini ve ölümüne kadar MÖ 39-25 yılları arasında kenti kontrol altında tuttuğunu bildirir. Amyntas'ın ölümünden sonra kent Augustus tarafından "Colonia Iulia Augusta Felix Cremna" olarak adlandırılan bir Roma kolonisi haline getirilmiştir. İmparator Hadrius'un MS 129'da Kremna'yı ziyaret ettiği düşünülmektedir. İmparator Probus'un saltanatı sırasında Kremna, Isauria haydutu Lydius'un kontrol ettiği güçler tarafından işgal edilmiştir. Burada ele alınan Kremna'dan iki kandil kalıbı, kentin Hellenistik Dönem kandil üretimi hakkında önemli bilgiler vermektedir. Söz konusu kalıplar ışığında, Kremna'nın MÖ 2. yüzyılın ortaları – MÖ 1. yüzyıllarda kandil ürettiği kesin olarak doğrulanmıştır. Kalıp 1 Akdeniz kentlerinin birçoğunda bulunmuştur. Öte yandan Kalıp 2'de görülen farklı form özellikleri kentin yeni formlar ürettiğini düşündürmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Pisidia • Kremna • Hellenistik • Kandil • Kalıp*

Observations on Two Lamp Moulds from Cremna

ABSTRACT

Cremna, ancient city of southwest Turkey, has one of the most spectacular sites in Pisidia, high in the Taurus mountains. Strabon announces that Cremna was conquered by Amyntas, the king of Galatia and kept under control of the city from 39 BC. to the year 25 BC. When he passed away. After his death the city had been made a Roman colony called "Colonia Iulia Augusta Felix Cremna" by Augustus. It has been thought that the emperor Hadrianus visited Cremna in 129 AD. During the reign of emperor Probus, Cremna had been occupied by forces controlled by an Isaurian bandid Lydius. Two lamp moulds from Cremna discussed here provide important informations about the production of Hellenistic lamp in city. In light of these moulds, Cremna from 2.mid-century BC to 1. centuries, produced by an lamp has been confirm accurately. Mould 1 was commonly found in most of the Mediterranean cities. on the other hand Mould 2, which features a different form suggested that the city produced new forms.

Keywords: *Pisidia • Cremna • Hellenistic • Lamp • Mould*

Kremna Kenti Tarihi Coğrafyası

Burdur İli Bucak ilçesine bağlı Çamlık Köyü yakınlarına konumlanan Kremna (Girme=bugün Çamlık Köyü), ilk olarak 19. yüzyıl gezgincileri tarafından lokalize edilmiştir (Resim 1)¹. Uzun süre sessizliğe gömülen Kent'te, 1970'li yıllarda Jale İnan²,

* Yrd. Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, İstiklal Kampüsü 15030 BURDUR. e-mail: bmetin@mehmetakif.edu.tr

¹ Albay Leake'in Girme ismi ile Kremna arasında bağlantı olduğunu belirtmesi üzerine Arundell tarafından 1834'te araştırma başlatılmıştır. Arundell kentte herhangi bir yazıt bulamamasına karşın, Doğu Romalı yazar Zosimus'un bildirdikleri ve Girme ismiyle olan benzerliği dikkate alarak buranın Kremna

1980'li yıllarda Mehmet Özsait³ ve 1985-87 yılları arasında da Stephen Mitchell tarafından araştırmalar yapılmıştır⁴.

Yunanca ismi “Κρημνα”, “uçurum” anlamına gelmektedir. Kent, bu anlamını haklı kılacak şekilde yaklaşık 1100 m. yükseklikte konumlanmış ve üç tarafı uçurumlarla çevrili bir alanda yer almaktadır. Strabon, Ephesoslu tarihçi Artemidoros'a dayanarak Kremna'nın bir Pisidia bölgesi kenti olduğunu aktarmıştır: Artemidoros; “Selge, Sagalassos, Pednelisos, Adada, Tymbriada, Kremna, Pythisos, Amblada, Anabura, Sinda, Aarassos, Tarbassos ve Termessos Pisidia kentleridir ekindeki ifadesiyle, bu durumu doğrulamıştır”⁵. Yine Kremna'nın “Selgessos” olarak da anıldığını ve MÖ 39-25 yılları arasında Galat Kralı Amyntas'ın idaresi altında olduğunu Strabon'dan öğreniyoruz⁶. Amyntas'ın ölümünden sonra Augustus tarafından “Colonia Iulia Augusta Felix Cremna/Cremnensium” adıyla bir Roma kolonisi haline getirilmiştir⁷. Kentteki Bazilika ile ilgili yazıtta ve bazı heykel kaidelerinde yer alan başka yazıtlarda Roma imparatoru Hadrianus (MS 117-138) ve karısı Sabina'nın adlarının geçmesi, imparatorun MS 129 yılında Synnada'dan Pamphylia'ya giderken kente uğramış olabileceğini

olduğu sonucuna varmıştır (F. V. J. Arundell, *Discoveries In Asia Minor. Including A Description Of The Ruins Of Several Ancient Cities And Especially Antioch Of Pisidia*, London, 1834, s. 74-81). 1872'de E. J. Davis adında bir rahip, Arundell'in izlediği yolu takip ederek Sagalassos'tan Kremna kentine gelmiştir. Burada sadece bir gün kalabilen ve kentin ilk planını çizen Davis, kentte birkaç yapıdan bahsetmiştir (E. J. Davis, *Anatolica; Or, the Journal of a Visit to Some of the Ancient Ruined Cities of Caria, Phrygia, Lycia, and Pisidia*, London, 1874, s. 177-199). Arundell ve Davis, buranın Kremna olduğunu belirtmişler ancak bu gizemli kentin kesinlikle Kremna olduğunu, 1874'te bulduğu bir ithaf yazıtıyla kanıtlayan G. Hirschfeld olmuştur. Hirschfeld, bir yapıya ait olan ve üzerinde “Colonia Iulia Augusta Felix Cremnensium” yazısı yer alan yazıtta kentin ismini görmüş ve buranın Kremna olduğunu ispatlamıştır (G. Hirschfeld, *Monatsbericht der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin*, 1879, s. 102). 1885'te kente gelen Amerikalı J.R.S. Sterret burada forum ve bazilika olarak tanımladığı yapılardan yazıtlar kopya etmiştir (J. R. S. Sterret, *The Wolfe Expedition to Asia Minor, Papers of the American School of Classical Studies at Athens III* 1884/5 publ, Boston, 1888, s. 319-326). Daha sonra kente Lanckoronski, ekibiyle gelmiş ve incelemelerde bulunmuştur (K.G. Lanckoronski, G. Niemann ve E. Petersen, *Staedte Pamphylens und Pisidiens. (2-Pisidien)* Leipzig, 1892, s. 161-172). 1956'da M. H. Ballance Kremna Forum ve Bazilikasında incelemeler yapmıştır (M. H. Ballance, “The Forum and Basilica at Cremna”, *BSR*, Vol. 26, 1958, s. 167-174).

² J. İnan, “Kremna Kazısı Raporu” *Türk Arkeoloji Dergisi* 19. 2, 1970, s. 51-99. Yapıdan çıkan yazıtlar ile ilişkin çalışma için bkz. G.E. Bean, “Kitabeler”, *Türk Arkeoloji Dergisi* 19-2, 1970, s. 99-102.

³ M. Özsait, *Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidia Tarihi*, İstanbul, 1985.

⁴ S. Mitchell, “Cremna ve Sagalassos Çalışması 1985” *4. AST*, 1987, 167-170; S. Mitchell, “Cremna Araştırmaları” *5. AST- I*, 1987, s. 257-263; S. Mitchell - M. Waelkens, “Sagalassos and Cremna 1986” *Anatolian Studies* 37, 1987, s. 37-47; S. Mitchell - M. Waelkens, “Cremna and Sagalassos 1987” *Anatolian Studies* 37, 1988, s. 53-65; S. Mitchell tarafından yürütülen yüzey araştırmaları, daha sonra tekrar gözden geçirilerek 1995 yılında “Cremna in Pisidia. An Ancient City in Peace and in War” adlı eserde toplanmıştır. Kentin kamu yapıları ve sosyal alanlarına ilişkin geniş bilgilerin verildiği eser, Kremna ile ilgili en kapsamlı çalışmadır. Mitchell'in araştırma ekibinde yer alan G. H. R. Horsley, Kremna Hamam/Kütüphane yapısında yer alan yazıtları Bean'den sonra ikinci kez değerlendirmiş; yazıtlarla pekişen ve çelişen olası heykel altlıklarını tespit etmeye çalışmıştır. G. R. H. Horsley, Inscriptions from the So-Called “Library” at Cremna, *Anatolian Studies* 37, 1987, s. 49-80.

⁵ Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: 12-13-14)* (Çev. A. Pekman), İstanbul, 2002, VII, 570.

⁶ Strabon, *a.g.e.*, VII, 569.

⁷ Strabon, *a.g.e.*, VII, 569; İnan, *a.g.m.*, s. 52; Özsait, *a.g.e.*, s. 134; Mitchell, *a.g.e.*, s. 3; V. Sevin, *Anadolu Tarihi Coğrafyası I*, Ankara 2001, s. 160; H. Köker, “Sikkeler Işığında Kremna Kenti Tanrıları”, *1. Burdur Sempozyumu, Cilt 1*, (Ed. G. Yıldız – Z. Yıldırım – Ş. Kazan), Burdur 2007, s. 677.

göstermektedir⁸. Kentte Aurelianus (MS 270-275) zamanında büyük bir kıtlık sıkıntısı yaşanmış, bunun sonucunda İmparator kente yardımda bulunmuştur⁹. İmparator Probus (MS 276-282) zamanında Kremna, İsaerialı eşkıya Lydius tarafından işgal edilmiştir. Lydius, kentin akropolisini kale olarak kullanarak uzun süre Roma'ya direnebilmiş, ancak kendi adamları tarafından öldürülünce Probus'un komutanları kenti tekrar ele geçirmişlerdir. Bu olaydan sonra Roma, halkın bir kısmını kentten sürerek ordunun mühimmatını buraya yerleştirmiş ve bölgeyi egemenliği altına almıştır¹⁰. MS 4. yüzyıl ve sonrası hakkında kentle ilgili çok fazla bilgi elde edilememiştir. Ancak gerek bölgede yaşanan depremler ve salgın hastalıklar ve gerekse İsaerialı korsanların istilaları ve Arap akınlarından dolayı Kentin zayıfladığı düşünülebilir¹¹. Bununla birlikte Kremna'nın MS 787'de II. Nikaea Konsülüne temsilci göndermesi, Doğu Roma Dönemi'nde bölgede aktif rol aldığı şeklinde yorumlanmaktadır¹². J. Inan'ın Q yapısında (hamam/kütüphane) yaptığı kurtarma kazısında Selçuklu sikkeleri bulunmuş, ancak yerleşimin daha çok bugünkü Çamlık/Girme Köyü'ne kaydığı düşünülmüştür¹³.

Kremna Kandil Kalıpları

Burdur Müzesi'ne satın alma yolu ile kazandırılan kandil kalıpları, Burdur'un Bucak İlçesi'ne bağlı Çamlık (Kremna/Girme) kasabasından gelmiştir. İlk örnek 9.9 cm uzunluk, 6.5 cm genişlik ve 2.8 cm yüksekliğinde üst kalıp parçasıdır¹⁴ (Kalıp 1). Munsell kataloğuna göre 2.5 YR 4/1 koyu kırmızımsı gri hamurludur. Kalıbın hamurunda görülen renk dalgalanmalarından anlaşıldığı kadarıyla, aşırı pişirilmesi nedeniyle formunda bozulmalar olmuş, muhtemelen hiç kullanılmadan atıl hale gelmiştir. Bu durum diskus çemberinin kırık hatlar halinde kısmen izlenmesinden anlaşılmaktadır. İlave olarak Kalıp 1'de, kandil tarihlemede önemli kriter olan burun formunun net anlaşılabilmesi de yukarıda izah ettiğimiz form bozukluğundan kaynaklanmaktadır. Burun formu ok ucu biçimli¹⁵ kandillerin değişik türevini

⁸ B. Levick, *Roman Colonies in Asia Minor*, Oxford, 1967, s. 102, nt. 1; Inan, *a.g.m.*, s. 52; Özsait, *a.g.e.*, s. 34; H. E. Ergüner, *Burdur Arkeoloji Müzesi'nden Bir Kremna Heykeli*, Doğudan Yükselen Işık: Arkeoloji Yazıları, Atatürk Üniversitesi 50. Yıl Anı Kitabı, İstanbul, 2008, s. 677.

⁹ Levick, *a.g.e.*, s. 102; Inan, *a.g.m.*, s. 52; Özsait, *a.g.e.*, s. 134; Köker, *a.g.m.*, s. 677; Ergüner, *a.g.m.*, s. 434.

¹⁰ Özsait, *a.g.e.*, s. 101; Zosimus, I, 69 vd.

¹¹ H. Vanhaverbeke, "Sagalassos Kırsal Bölgeden Bir Görüntü", *I. Burdur Sempozyumu Bildiriler, Cilt 1*, (Ed. G. Yıldız – Z. Yıldırım – Ş. Kazan), Burdur, 2007, s. 673.

¹² Inan, *a.g.m.*, s. 52; Mitchell, *a.g.e.*, s. 219.

¹³ Inan, *a.g.m.*, s. 52.

¹⁴ Kalıp yapımı kandil üretmek için ilk önce, patris adı verilen hamur ya da ahşaptan elle biçimlendirilen bir model, pozitif olarak hazırlanırdı. Bazen de üreticiler beğenilen kandilleri patris gibi kullanıp, yeni kalıplar üretirlerdi. Oluşturmak istenen alt ya da üst (yarı) kısma göre patrisin yüzeyine belli kalınlıkta hamur elle bastırılarak kaplanır; aynı işlem diğer yarı için de uygulandıktan sonra kurumaya bırakılırdı. Yeterince kuruyan alt ve üst yarı kalıpları, patrisin üzerinden alınırdı. D. M. Bailey, *Greek and Roman Pottery Lamps*, Oxford, 1972, s. 13; Z. A. Tavukçu, "Parion Nekropolü 2005 Yılı Buluntuları", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2006, s. 21; H. Metin, "Kıbyra Kandilleri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2012, s. 24-25.

¹⁵ Literatürde Ephesos Tipi kandiller olarak geçmektedir. Söz konusu formlar MÖ erken 2. yüzyılda üretilmeye başlanmıştır. Bu kandillerde çanak biçimli ve plastik bantla çevrili olan iki farklı diskus yapısı bulunmakla birlikte, tarihlemede kıstas olarak alınmamaktadır. G. G. Tuluk, "İonia Bölgesi'ndeki Hellenistik Döneme Ait Kandiller", *Varia Anatolica* 15, 2003, s. 24-25. G. G. Tuluk, İonia Bölgesi'nde Hellenistik Dönem Kandiller, *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir,

yansıtıyor olmalıdır. Nitekim burnun sol kısmındaki dışa hafif kavisli bölüm bu yorumumuzu kuvvetlendirmektedir. Omuz bezemesi olarak belli aralıklarda verilmiş palmet motifleri bulunmaktadır. Söz konusu bezeme Hellenistik Dönem kandillerin omuz ve burun üstünde sevilerek kullanılmıştır.

Kalıp 1'in benzer formlu örneklerine Ephesos¹⁶, Pergamon¹⁷ Taşoz¹⁸, Korinth¹⁹ ve Kıbrıs'taki Nea Paphos'ta²⁰ (Resim 2) rastlanmıştır. Görüldüğü gibi formlar Hellenistik Dönemde Akdeniz dünyasında oldukça popüler olmakla birlikte, ilk üretimlerin İonia'da başladığını unutmamak gerekir. Bölgede özellikle Ephesos, ok ucu kandil üretiminde başı çekmekte olup, formlar genel olarak MÖ 2. yüzyılın son çeyreği ve MÖ 1. yüzyıla tarihlenirler²¹. Aynı dönemden olduğunu düşündüğümüz Kalıp 1'de İonia örnekleri temel alınarak oluşturulmuş taklit ürünü olmalıdır.

Kalıp 1'de belli aralıklarla oluşturulmuş omuz bezemesinin benzer örneği Delos'ta ele geçmiş bir kandil²² üzerinde görülmektedir (Resim 3). Söz konusu kandilde palmet aralarında kapalı lotusların yerleştirilmesi, Kremna Kalıp 1'den ayrılan tek farklılığıdır. Tire Müzesi'nden bir başka örnekte ise lotusun yanı sıra küçük yapraklara yer verilmiştir²³.

Yine üst yarıya ait bir parça olan diğer örneğimiz, 9.4 cm uzunluğa, 9.0 cm genişliğe ve 3.0 cm yüksekliğe sahiptir (Kalıp 2). Munsell renk kataloguna göre 2.5 YR 4/1 koyu kırmızımsı gri hamurludur. İç kısmındaki aşınmalara bakıldığında, atıl hale gelene kadar kullanıldığı anlaşılmaktadır. Omzunda ters-düz iç içe "V" şekilli bezemesi bulunmaktadır. Aynı bezeme kısa dar burnun iki yanında da devam etmektedir. Dar diskuslu, geniş yağ deliklidir. Diskus ile omuzu sınırlayan çember oldukça geniştir. Dış hatlarına bakıldığında disk biçimine yakın gövde yapısı olduğu anlaşılmaktadır.

1996, s. 61; D. M. Bailey, *Catalogue of the Lamps in the British Museum I. Greek, Hellenistic and Early Roman Pottery Lamps*, London, 1975, s. 88-100. Ephesos kandilleri ve yayılım alanları konusunda çalışma yapan Giuliani, kandillerin tipolojik özelliklerine geniş bilgi vererek Ephesos yakınlarında Metropolis, Tire, Priene, Milet; kuzeybatı Anadolu'da Troia, Pergamon, Labraunda, Iasos ve Anadolu dışında Atina, Girit, Kıbrıs'ta taklit edildiğine değinmiş; ancak güneybatı Anadolu'da nasıl bir yayılım gösterdikleri konusu ile ilgili bir tespit bulunmamıştır. Bu durum daha çok Pisidia ve diğer bölgelerde bulunmuş kandillerin yeterince tanıtılmamasından kaynaklanmaktadır. A. Giuliani, "The exports of Hellenistic Ephesian lamp-workshops and their influence on the local production in the East", *Lychnological acts 2. Trade and local production of lamps from the prehistory until the middle age (Acts of 2nd International Congress on Ancient and Middle Age Lighting Devices, Zaláu / Cluj-Napoca, 2006)*, Cluj-Napoca 2008, s. 91-95.

¹⁶ H. B. Walters, *Catalogue of the Greek and Roman Lamps in the British Museum*, London, 1914, s. 213, no 1402, Fig. 333; Bailey, *a.g.e.*, s. 105, Pl. 34, Q181.

¹⁷ J. Schäfer, *Hellenistische Keramik aus Pergamon*, Berlin, 1968, Taf. 69.

¹⁸ Bailey, *a.g.e.*, s. 5, 90, dn. 6-7.

¹⁹ C. Roebuck, *The Asklepieion and Lerna*, Corinth. Vol. 14, Princeton, 1951, Pl. 19, Fig. 1. Söz konusu formlar Howland 49'a girmektedirler. Bkz. R. H. Howland, *Greek Lamps and Their Survivals*, The Athenian Agora Vol. 4, New Jersey, 1958, s. 166-169.

²⁰ K. Nicolaou, "Archaeological News from Cyprus, 1970", *AJA*, Vol. 76, No. 3, 1972, s.315-316, Pl. 66, Fig. 37.

²¹ Howland, *a.g.e.*, Pl. 49; Bailey, *Catalogue of the Lamps...*, Pl. 30-34; J. W. Hayes, *Ancient Lamps in the Royal Ontario Museum*, Toronto, 1980, s. 15, Pl. 7, Fig. 55; Tuluk, *a.g.t.*, Lev. 10-71; N. Öztürk, Kyzikos Kandilleri, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2003, Lev. 7-8.

²² P. Bruneau, *Les Lampes Exploration Archéologique de Delos*, Fas. 26, Paris, 1965, Pl. 15, Fig. 2812.

²³ G. G. Tuluk, İonia Bölgesi'nde Hellenistik Dönem Kandiller, *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 1996, s. 91, Lev. 10c.

Burdur Müzesi'nde tekil bir örnek olarak sergilenen Kalıp 2 ile ilintili birebir benzer üretimi belgeleyen kandil örneğine Müze'nin depo ve teşhir salonunda rastlanmamıştır. Bununla birlikte gerek kazılarda ele geçen ve gerekse buluntu yeri tam bilinmeyen sayısız kandil içerisinde de benzer örneğin bulunmaması şaşırtıcıdır. Bu durum Kremna atölyelerinde üretilen Kalıp 2'nin Hellenistik Dönem'de fazla popüler olmadığını düşündürse de, Kentin kandil literatürüne kattığı yeni bir form olarak algılanmalıdır. Bu yorumumuzu, büyük çoğunluğu Pisidia Bölgesi buluntularından oluşan eserleri bünyesinde barındıran, Burdur Müzesi deposunda bulunan Kalıp 2 ile form olarak benzer bir kandil kuvvetlendirmektedir²⁴ (Resim 4). Buluntu yeri bilinmeyen söz konusu kandil çift konik gövdelidir. Kalıp 2 gibi yağ deliğinin etrafı geniş yassı çember ile çevrilidir. Fark olarak gövdesinin her iki yanında birbirine simetrik olmayan iki küçük çıkıntısı bulunmakta olup, omuz kısmı enine tarama çizgileridir. Kandilin formu Hellenistik Dönem Anadolu üretimli kandillerden farklıdır. En yakın benzerlerine Filistin atölyelerinde rastlanmıştır²⁵. Howland, Mısır'daki benzer örnekleri MÖ 3. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenir²⁶. Ancak Burdur Müzesi'ndeki örnek daha çok Kudüs'teki kazılarından ele geçmiş kandillerle benzerlikler göstermektedir²⁷. Kudüs örneğinden yola çıkarak Burdur Müzesi'ndeki örnek için MÖ 2. yüzyıl ortaları ve MÖ 1. yüzyıl uygun görülmüştür²⁸. Kalıp 2'yi de yukarıda sıraladığımız benzerliklerinden dolayı aynı tarihlere vermek olasıdır.

Sonuç

Değerlendirmede de görüldüğü gibi bugüne kadar Batı Anadolu'da Ephesos, Miletos, Pergamon, Knidos gibi belli kentlerin kandil buluntuları yayınlanmış; bunlar üzerinden yeni buluntular yorumlanmıştır. Bu açıdan Pisidia özeline bakıldığında Hellenistik Dönem'de hangi formları üretmişler veya ele geçen malzemeler ithal mi? yoksa yerel üretim malzemeler mi? sorularına iki kalıp üzerinden yanıt aramak oldukça zordur. Genel görüşümüz ana malzemesi kil olan kandil gibi düşük maliyet gerektiren bir endüstri kolunun antikçağda hemen her kentte üretilmiş olabileceğidir. Ticaret daha çok kaliteli malzemeler üzerinden sağlanmış olmalıdır. Bu bağlamda kandil kalıpları²⁹ bulunduğu kentte yerel üretimi kesin olarak ispatladığı için önemli seramik buluntuları arasında görülmelidir. Bunlar üzerinden kentin hangi formları ürettikleri ve üretimin ne kadar süre sürdürüldüğü konusunda yorumlar yapmak daha kolaydır. Ele alınan kandil

²⁴ Burdur Müzesi envanter no: K.233.66.75, Uzunluk 6.9 cm, Genişlik 5.5 cm, Yükseklik 2.4 cm, Astar 5 YR 4/1 koyu gri, Hamur 7/5 YR 6/4 açık kahverengi. Söz konusu kandil tarafımızca çalışılmış, gerek form özellikleri ve gerekse geldiği yer dikkate alınarak Pisidia ve güney Phrygia kentlerinden birinde üretilmiş olabileceği yorumu yapılmıştır. Bkz. N. Öztürk – H. Metin, “Burdur Müzesi'nden Bir Grup Hellenistik Dönem Kandil”, *Abmet Turpana Armağan Kitabı*, 2013, s. 483-491.

²⁵ D. Kassab, – T. Sezer, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Pişmiş Toprak Kandil Kataloğu I: Prehistorik, Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönemler*, İstanbul, 1995, s. 155, Res. 438.

²⁶ Howland, *a.g.e.*, s. 145-146, Pl. 47, Fig. 583.

²⁷ F. J. Bliss – R. A. S. Macalister, *Excavations in Palestine During the Years 1898-1900*, London, 1902, Pl. 62, no. 12.

²⁸ Öztürk – Metin, *a.g.m.*, Res. 8.

²⁹ Antikçağda pişmiş toprak kalıplardan başka, alçı kalıplar da sıklıkla kullanılmaktaydı. Fakat pişmiş toprak kalıplar alçı kalıplardan daha uzun süre dayanıyordu. Hamurdan yapılmış kalıp fırında pişirildikten ve alçı kalıp kurutulduktan sonra kullanılmaya hazırды. Kalıplar bazen defalarca kullanılmakta ve bu durumda dekorasyonun netliği üretilen her kandilde biraz daha azalmaktaydı. Metin, *a.g.t.*, s. 25.

kalıpları bu açıdan oldukça dikkate değerdir. Nitekim Kremna'nın Hellenistik Dönemi'ne ilişkin bilginin yetersizliği yukarıda belirtilmiştir. İki kalıp üzerine yapılan ayrıntılı çalışma, Kentin bilinen tarihini daha da geri çekmekte ve bu durum söz konusu kalıpların önemini bir kat daha arttırmaktadır. Öte yandan Pisidia sınırları içerisinde yer alan Sagalassos'ta seramik atölyelerinin tespit edildiğini³⁰; gelecekte Kremna seramik üretimi ile ilgili yapılacak her türlü araştırmanın, bölgenin daha iyi anlaşılmasına büyük katkılar sağlayacağını belirtmek gerekir.

Kremna kandil kalıplarının hamur birleşimlerine bakılarak, kente yakın kil yataklarının nerede olabileceği gibi konular, konu bütünlüğünü pekiştirici mahiyettedir. Ancak söz konusu analizlerin gerçekleşmesi için sağlam haldeki kalıplardan parçalar almak olası değildir. Bununla birlikte kil yataklarının tespiti uzun soluklu bir çalışma gerektirmektedir. Bu nedenle ileride kentle ilgili yapılacak yüzey araştırmalarında bu konuya ayrı bir yer açılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Şu anki görüşümüz ise Kremna seramik atölyelerinin gereksinin duyduğu kil yataklarının, son zamanlara kadar belde ekonomisi için önemli bir gelir kaynağı olan Çanaklı Ovası'ndan getirilmiş olabileceğidir. Bu sonuçla ileride yapılacak analizlerin, aynı yatakları kullanan Sagalassos atölyeleri elinden çıkma seramiklerle benzer dokulara sahip olabileceği söylenebilir.

Resim Listesi

Resim 1: Kremna Kent Haritası (Mitchell 1995, Fig. 4).

Kalıp 1: Burdur Müzesi env. 8780.

Resim 2: Kıbrıs'taki Nea Paphos Buluntusu (Nicolaou, *a.g.m.*, Pl. 66, Fig. 37).

Resim 3: Delos'ta ele geçmiş bir kandil (Bruneau, *a.g.e.*, Pl. 15, Fig. 2812).

Kalıp 2: Burdur Müzesi env. K.77.44.81.

Resim 4: Burdur Müzesi env. K.233.66.75 no'lu kandil.

³⁰ Sagalassos'ta Tiyatro'nun yaslandığı tepe yamacında çömlekçi atölyeleri tespit edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Waelkens, "Sagalassos 1989: The Rescue Excavation in the Potter's Quarter and the Sagalassos Ware", *12. KST, Cilt 2*, 1990, s. 119-132; M. Waelkens, "The Excavations at Sagalassos 1991", *Anatolian Studies* 42, 1992, s. 79-99; M. Waelkens, "The Excavations at Sagalassos 1991", *14. KST, Cilt 2*, 1992, s. 325-353; M. Waelkens, A. Harmankaya, W. Viaene, "Excavations at Sagalassos 1990", *13. KST, Cilt 2*, 1991a, s. 283-307; M. Wealkens - A. Harmankaya - W. Viaene 1991, "Excavations at Sagalassos 1990", *Anatolian Studies*, 41, 1991b, s. 197-205; M. Waelkens, "Romanization in the East. A Case Study: Sagalassos and Pisidia (SW Turkey)" *IstMüt* 52, 2002, s. 311-368; J. Poblome - P. Degryse, "The 1998-99 Excavation and Restoration Season at Sagalassos: Sondages and Drillings in the Potter's Quarter", *22. KST, Cilt 2*, 2000, Bkz. M. Wealkens, s. 159-180; J. Poblome, "The Potters Quarter", *23. KST, Cilt 1*, 2001, Bkz. M. Wealkens, s. 11-28; J. Poblome, "An Early Imperial Pottery Workshop at Sagalassos", *Modern Trends in Scientific Studies on Ancient Ceramics*, (Ed. V. Kilioglou, A. Hein, Y. Maniatis), BAR International Series 1011, 2002, s. 335-342; J. Poblome, "Report on the 2002 Excavation and Restoration Campaign at Sagalassos, The Potter's Quarter", *25. KST, Cilt 1*, 2003, Bkz. M. Wealkens, s. 215-230.

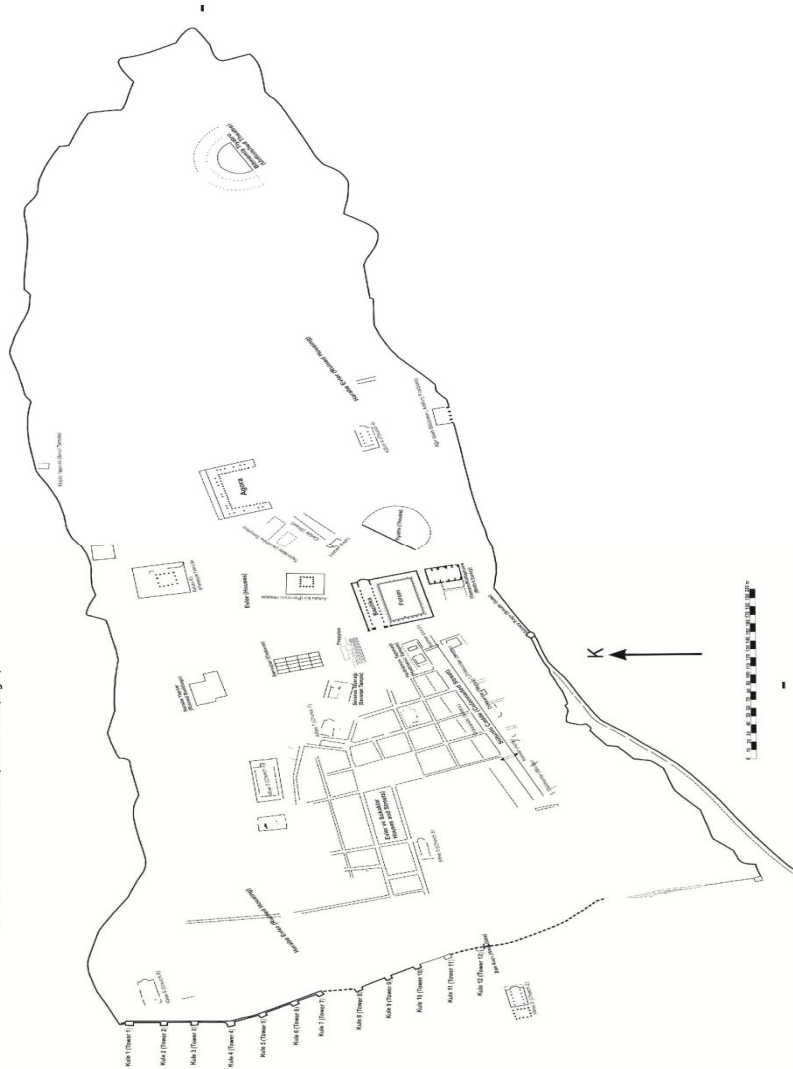
Kaynakça

- ARUNDELL, F. V. J., (1834) *Discoveries In Asia Minor. Including A Description Of The Ruins Of Several Ancient Cities And Especially Antioch Of Pisidia*, Vol. 2, London.
- BAİLEY, D. M., (1972) *Greek and Roman Pottery Lamps*, Oxford.
- BAİLEY, D. M., (1975) *Catalogue of the Lamps in the British Museum I. Greek, Hellenistic and Earl Roman Pottery Lamps*, London.
- BALLANCE, M. H., (1958) "The Forum and Basilica at Cremna", *BSR*, Vol. 26, 1958, 137-194.
- BEAN, G.E., (1970) "Kitabeler", *Türk Arkeoloji Dergisi* 19-2, 99-102.
- BLİSS, F. J. –MACALISTER, R. A. S., (1902) *Excavations in Palestine During the Years 1898-1900*, London.
- BRACKE, H., (1993) "Pisidia in Hellenistic Times (334-25 BC.)" *Sagalassos I. First General Report on the Survey (1986-1989) and Excavations (1990-1991)*. *Acta Archaeologica Lovaniensia Monographiae* 5, 15-37.
- BRUNEAU, P., (1965) *Les Lampes Exploration Archèologique de Dèlos*, Fas. 26, Paris.
- DAVIS, E. J., (1874) *Anatolica; Or, the Journal of a Visit to Some of the Ancient Ruined Cities of Caria, Phrygia, Lycia, and Pisidia*, London.
- ERGÜRER, H. E., (2008) *Burdur Arkeoloji Müzesi'nden Bir Kremna Heykeli, Doğudan Yükselen Işık: Arkeoloji Yazıları, Atatürk Üniversitesi 50. Yıl Anı Kitabı*, İstanbul, 433-442.
- GIULIANI A., "The exports of Hellenistic Ephesian lamp-workshops and their influence on the local production in the East", *Lychnological acts 2. Trade and local production of lamps from the prehistory until the middle age (Acts of 2nd International Congress on Ancient and Middle Age Lighting Devices, Zalău / Cluj-Napoca, 2006)*, Cluj-Napoca 2008, 91-95.
- HAYES, J. W., (1980) *Ancient Lamps in the Royal Ontario Museum*, Toronto.
- HİRSCHFELD G., (1879) *Monatsbericht der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin*, Berlin.
- HORSLEY, G. H. R., (1987) "Inscriptions from the So-Called "Library" at Cremna", *Anatolian Studies* 37, 49-80.
- HOWLAND, R. H., (1958) *Greek Lamps and Their Survivals, The Athenian Agora* Vol. 4, New Jersey.
- İNAN, J., (1970) "Kremna Kazısı Raporu", *Türk Arkeoloji Dergisi* 19.2, 51-99.
- KASSAB, D. – SEZER, T., (1995) *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Pişmiş Toprak Kandil Kataloğu I: Prehistorik, Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönemler*, İstanbul.
- KÖKER, H., (2007) "Sikkeler Işığında Kremna Kenti Tanrıları", *1. Burdur Sempozyumu*, Cilt 1, (Ed. G. Yıldız, Z. YILDIRIM, Ş. Kazan), Burdur, 677-682.
- LANCKORONSKİ, K.G. – NİEMANN, G. - PETERSEN, E., (1892) *Staedte Pamphyliens und Pisidiens. (2-Pisidien)* Leipzig.
- LEVİCK, B., (1967) *Roman Colonies in Asia Minor*, Oxford.
- METİN, H., (2012) *Kıbyra Kandilleri, Atatürk Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi*, Erzurum.
- MİTCHELL, S., (1987) "Cremna ve Sagalassos Çalışması 1985", *4. AST*, 167-170.
- MİTCHELL, S., (1987) "Cremna Araştırmaları", *5. AST, Cilt 1*, 257-263.
- MİTCHELL, S., (1995) *Cremna in Pisidia. An Ancient City in Peace and in War*, London.

- MİTCHELL, S. - WAELKENS, M., (1987) "Sagalassos and Cremna 1986", *Anatolian Studies* 37, 37-47.
- MİTCHELL, S. - WAELKENS, M., (1988) "Cremna and Sagalassos 1987", *Anatolian Studies* 38, 53-65.
- NİCOLAOU, K., (1972) "Archaeological News from Cyprus, 1970", *AJA*, Vol. 76, No. 3, 315-316.
- ÖZSAİT, M., (1985) *Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidia Tarihi*, İstanbul.
- ÖZTÜRK, N., (2003) "Kyzikos Kandilleri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- ÖZTÜRK N. –Metin, H., (2013) "Burdur Müzesi'nden Bir Grup Hellenistik Dönem Kandil", *Abmet Tırpana Armağan Kitabı*, 483-491.
- POBLOME, J. – DEGRYSE, P., (2000) "The 1998-99 Excavation and Restoration Season at Sagalassos: Sondages and Drillings in the Potter's Quarter", 22. *KST*, Cilt 2, Bkz. M. Wealkens, 159-180.
- POBLOME, J., (2001) "The Potters Quarter", 23. *KST*, Cilt 1, Bkz. M. Wealkens, 11-28.
- POBLOME, J., (2002) "An Early Imperial Pottery Workshop at Sagalassos", *Modern Trends in Scientific Studies on Ancient Ceramics*, (Ed. V. Kilioglou, A. Hein, Y. Maniatis), BAR International Series 1011, 335-342.
- POBLOME, J., (2003) "Report on the 2002 Excavation and Restoration Campaign at Sagalassos, The Potter's Quarter", 25. *KST*, Cilt 1, Bkz. M. Wealkens, 215-230.
- ROEBUCK, C., (1951) *The Asklepieion and Lerna*, Corinth. Vol. 14, Princeton.
- SCHÄFER, J., (1968) *Hellenistische Keramik aus Pergamon*, Berlin.
- SEVİN, V., (2001) *Anadolu Tarihi Coğrafyası I*, Ankara.
- SEYFFERT, O., (1960) *A Dictionary of Classical Antiquities*, New York.
- STRABON, (2002) *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: 12-13-14)* (Çev. A. Pekman), İstanbul.
- STERRET, J. R. S., (1988) *The Wolfe Expedition to Asia Minor, Papers of the American School of Classical Studies at Athens III 1884/5 publ*, Boston, 319-326
- TAVUKÇU, Z. A., (2006) "Parion Nekropolü 2005 Yılı Buluntuları", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- TULUK.G. G., (1996) "İonia Bölgesi'nde Hellenistik Dönem Kandiller", *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir.
- TULUK, G. G., (2003) "İonia Bölgesi'ndeki Hellenistik Döneme Ait Kandiller", *Varia Anatolica* 15, 2003, 17-25.
- UMAR, B., (1995) *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul.
- VANHAVERBEKE, H., (2007) "Sagalassos Kırsal Bölgeden Bir Görüntü", *I. Burdur Sempozyumu Bildiriler*, Cilt 1, (Ed. G. Yıldız – Z. Yıldırım – Ş. Kazan), Burdur, 671-676.
- WAELKENS, M., (1990) "Sagalassos 1989: The Rescue Excavation in the Potter's Quarter and the Sagalassos Ware", 12. *KST*, Cilt 2, 119-132.
- WAELKENS, M., (1992) "The Excavations at Sagalassos 1991", *Anatolian Studies* 42, 79-99.
- WAELKENS, M., (1992) "The Excavations at Sagalassos 1991", 14. *KST*, Cilt 2, 325-353.

- WÄELKENS, M. - HARMANKAYA, A. - VİAENE, W., (1991a) "Excavations at Sagalassos 1990", *13. KST*, Cilt 2, 283-307.
- WEALKENS M. - HARMANKAYA A. - Viaene W., (1991) "Excavations at Sagalassos 1990", *Anatolian Studies* 41, 197-205.
- WÄELKENS, M., (2002) "Romanization in the East. A case study: Sagalassos and Pisidia (SW Turkey)" *IstMit* 52, 311-368.
- WALTERS, H. B., (1914) *Catalogue of the Greek and Roman Lamps in the British Museum*, London.
- ZOSİMUS., (1814) *New History I*, London.

Resim 1: Kremna Kent Haritası (Mitchell 1995, Fig. 4)

Kalıp 1: Burdur Müzesi env. 8780

Resim 2: Kıbrıs'taki Nea Paphos Buluntusu
(Nicolaou, *a.g.m.*, s. 315, Pl. 66, Fig. 37)Resim 3: Delos'ta ele geçmiş bir kandil
(Bruneau, *a.g.e.*, Pl. 15, Fig. 2812)

Kalıp 2: Burdur Müzesi env. K.77.44.81

Resim 4: Burdur Müzesi env: K.233.66.75